
FEJEZETEK KÖZÉP-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Egy magyar király uralma Csehországban: Hunyadi Mátvás (1443–1490)

2012 januárjában harmadik alkalommal adták át a Kubinyi András-díjat, ezúttal *Antonín Kalousnak*. A neves külföldi középkorász a középkortudomány terén nyújtott teljesítményével érdemelte ki a díjat, ezek közül pedig kiemelten a *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)* című monográfiájáért [Pápai legátusok és nunciások Közép-Európában a késő középkorban (1450–1526)]. Egyetemi diplomáját az olmtüzi Palacký Egyetemen és Budapesten a Central European University-n szerezte, a fenti témában írott PhD-értekezését pedig Olmtüztben védte meg 2005-ben. Másik fő kutatási területe Hunyadi Mátváshoz kapcsolódik. E területen írt számos cikkét 2009-ben egy monográfiában jelentette meg, melynek címe *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král. [Hunyadi Mátvás (1443–1490). Magyar és cseh király]*.

A címben megtalálható a kötet talán legfontosabb mondanivalója, amit Kalous korábbi tanulmányaiban is igyekezett hangsúlyozni: Hunyadi Mátvás magyar és cseh király. Véleménye szerint a 21 éven keresztül a „cseh trónon ülő” Mátvást a nemzeti történetírás eddig méltatlanul kihagyta a cseh királyok panteonjából.¹ A korszakkal legtöbbször foglalkozó *František Palacký* a nemzet ellenségeként, mint Podjebrád György és Jagelló Ulászló ellenkirályáról írt róla. Holott Mátvás a cseh királyság egy jelentős része felett tényleges uralmat gyakorolt. E kötetben is erre próbálja meg felhívni a figyelmet, és a XIX–XX. század uralkodó cseh történelmi szemléletével szemben egy modernebb, nemzeti érzélemmel kevésbé fűtött nézetet vonultat fel: Mátvás Morvaország és Szilézia, a cseh királyság tartományainak választott királyja volt, így meghatározó szerepe van a cseh történelemben. Művében ebből az irányból közelíti meg a király alakját – bár saját beval-

1 *Matthias Corvinus (Hunyadi) in Czech Historiography*. In: Matthias and his legacy: Cultural and Political Encounters between East and West, ed. Attila Bárány – Attila Györkös. Debrecen, Department of History, University of Debrecen, 2009, 31–40. (*Speculum Historiae Debreceniense. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai* 1.)

lása szerint ez nem tipikus életrajzi mű,² hanem inkább Mátyás cseh királyi politikáját vizsgálja, cseh szemmel.

A valamivel több mint háromszáz oldal hat fejezetre oszlik. A Hunyadi család eredetéről, történetéről és Mátyásnak a magyar trónig vezető útját röviden összefoglaló bevezető fejezetet követően Mátyás magyar kormányzatáról, reformjairól és alattvalóiról szól a következő szerkezeti egység. A szerző célja az volt, hogy képet alkosson a késő középkori uralkodórol politikai módszerei, reformjai szemszögéből. Ebből a fejezetből Kalous Mátyás városi politikájáról szóló elemzését emelném ki. A szerző gondolatmenetét a magyarországi városok csoportosításával kezdi, miszerint megkülönböztethetünk királyi, királynéi, tárnoki és bányavárosokat. Rámutat, hogy a szabad királyi városok nem voltak elég erősek és befolyásosak politikai szempontból ahhoz, hogy a nemességhez hasonlóan, vagy éppen azzal szemben a mindenkori uralkodók támaszai legyenek. Kalous kutatásai szerint Mátyás ezen igyekezett változtatni, illetve kihasználni a városokban rejlő gazdasági, katonai és politikai potenciált is. A városok politikai mozgásterét az 1440-50-es években nőtt meg, amikor az országgyűlésekre követségeket küldhettek. Mátyás uralkodásának kezdetén a fő és közrendek ellensúlyozásaként tovább folytatta ezt a gyakorlatot, de hatalmának megerősödését követően az országgyűlések megritkulásával a városok politikai súlya is elveszett. Tudjuk, hogy a '70-es, '80-as években a városok gazdasági erejét Mátyás jövedelmei növelésére nem tudta felhasználni, csupán annak kiegészítéséhez járultak hozzá évi 20-22 ezer magyar aranyforinttal. A városok mint pénzügyi források nem elsősorban a bevétel mennyisége, inkább annak a felhasználhatósága tekintetében voltak jelentősek; képesek voltak rövid időn belül a meghatározott pénzüsszeget rendelkezésre bocsátani (88–89.). Ennek a gazdasági erőnek a megőrzése érdekében Mátyás sorra erősítette meg a városok privilégiumait, kereskedelmi jogait, valamint a kancelláriára, sőt a királyi tanácsba is emelt be tehetséges polgárokat a városokból (90.).

Az olvasó számára ez a fejezet segíti elő a magyar és morva viszonyok összehasonlítását, mivel a későbbi fejezetekben Mátyás cseh kormányzatát és a morva városokat ugyanezen szempontok szerint vizsgálja a szerző. Párhuzamot von a magyar és a morva városok között, melynek során bizonyítást nyer, hogy Mátyás következetes volt a városokkal való bánásmódban, hiszen miután a morva városok fölött is megszerezte az uralkodás jogát,

2 „A közép-európai nemzeti történetek összekapcsolására törekszem” Beszélgetés Antonín Kalous (Olomouc, Csehország) történésszel. In: Aetas 2011. 3. szám, 145–150. (A beszélgetést készítette: Réthelyi Orsolya és Végh András, Továbbiakban: Interjú)

ugyanazokat a módszereket alkalmazta céljai eléréséhez. Tette mindezt annak ellenére, hogy a két ország sajátos gazdasági és társadalmi szerkezetéből kifolyólag eltérő volt a városok szerepe, hiszen a morva városok sokkal jelentősebb iparral rendelkeztek, lélekszámuk átlagosan magasabb volt, és a polgárok kiforrott városi szervezetei nagyobb befolyással bírtak, nem csak a város falain belül, de az adott régióban is.

Mátyás reformjai lehetővé tették az aktív és expanzív külpolitikát. Kalous ezzel magyarázza a harmadik fejezetben vizsgált katonai vállalkozásait. Kimutatja, hogy a királyi jogon szedett adók bővítése és emelése biztosította Mátyás számára, hogy professzionális zsoldoshadsereget állítson fel és tartson fenn. A rendelkezésre álló anyagi források azt azonban már nem fedezték volna, hogy ezt a sereget folyamatosan éljelmezze az egymást követő háborúkban, ezért külön figyelmet fordított arra, hogy hadmozdulatait mindig ellenséges területen vigye végbe, és a hadsereg a megszállt területtől éljelmezze magát. A szerző állítása szerint az uralkodó ezt tette a Moldva ellen viselt háborúban, és a morvaországi hadmozdulatok alkalmával is. Hadviselésének stílusa rányomta bélyegét a cseh területek lakosságának Mátyáshoz fűződő viszonyára. Kalous véleménye szerint a nemzeti cseh történeti megítélés elsősorban ezért érvel amellett, hogy Mátyás megszálló uralkodóként volt jelen a cseh történelemben.

A katonai jelenlét a Mátyás kormányzásának első éveiben is megmutatkozik, melyet a szerző a negyedik fejezetben fejt ki. Meglátásom szerint ez az egész mű legfontosabb része, hiszen ebben olvashatunk a kormányzás módjáról. Egy megválasztott király számára fontos volt a legitimitás hangsúlyozása. Ennek vizsgálatát Kalous két oldalról igyekezett elvégezni, nemzetközi és cseh szemszögből, mindeközben összehasonlította Mátyás megítélését Ulászlóéval.

A korabeli nemzetközi diplomáciai viszonyok alapján Európa közepén ugyanis nem uralkodhatott olyan cseh király, akit a Német–Római Birodalom és a pápa nem ismer el. Podjebrád György eretnek volta Mátyás számára II. Pál pápa egyértelmű támogatását eredményezte, aki haláláig kitartott Mátyás cseh királysága mellett, Ulászlót csak VIII. Ince pápa ismerte el, mint cseh királyt. Habár Ulászló III. Frigyes német–római császár és IV. Kázmér lengyel király támogatását is élvezte, pápai támogatás nélkül nem kerülhetett nemzetközi téren Mátyás fölébe. Annál is inkább, mivel katonai szempontból is alulmaradt, 1474-ben Boroszlónál vereséget szenvedett. (168–169.).

Emellett természetesen fontos volt a cseh rendek szava is. A tényleges hatalmi viszonyokat ugyanis egyértelműen ez határozta meg. A cseh

korona országai közül Csehországban mindvégig Ulászló-pártiak maradtak, a katolikus városok és a nemesek is őt támogatták, valamint Prágát is Ulászló uralta. Ennek ellenére Mátyásnak ebben az országgrészben is voltak támogatói – közülük kiemelhető a Rožmberk, a Švamberk, és a Hradeci nemzetségek képviselői –, csak úgy, mint Morvaországban ellenzői. Mindkét királyt megválasztott királyként tartották számon, Ulászlót elsősorban a csehországi rendek, Mátyást pedig a morvaországi és sziléziai katolikus nemesek és városok, mint Plzeň és České Budějovice. Így ez lett a hatalmi status quo, vagyis Ulászló ténylegesen Csehország fölött uralkodhatott, Mátyás pedig Morvaország, később Szilézia fölött. A Cseh Királyság ezzel a kormányzat szempontjából is széttagolttá vált, ami ugyan nem új keletű, de ennyire erőteljesen először mutatkozott. A két fél közötti háború tehát a másik kiszorítására és a területek egyesítésére irányult, melyet egyik félnek sem sikerült elérnie.

Kalous a kialakult hatalmi viszonyok tükrében vizsgálja meg Mátyás kormányzati tevékenységét az általa uralt területeken. Külön fejezetben vizsgálja Morvaországot, Sziléziát és Luzsícét. Számára a legitimitás egyik legfontosabb sarokköve az, hogy Mátyás nem mint magyar, hanem mint törvényes cseh király uralkodik a cseh területek fölött, s ez nem buzdítja egy hódító idegennel való szembenállásra a lakosságot. Ezt Mátyás azzal is hangsúlyozta, hogy a cseh országlási tradíciónak megfelelően viszonylag nagyobb autonómiát biztosított a tartományoknak. Morvaországban bár az 1470-es évek második feléig katonai kormányzók álltak az egyes kerületek élén, mégsem voltak összetűzések a morva rendek és Mátyás között. Előbbiek a béke megőrzését vélték a gazdasági fejlődés alapjának, Mátyás pedig az adó gond nélküli beszedését kívánta elérni. Ezt elsősorban az biztosította, hogy a városi központokkal (Plzeň, Cheb, České Budějovice) rendelkező régiók kormányzói között szép számmal találjuk a morva nemesség tagjait, mint például Zdeněk ze Šternberka, Makvart z Rakovic, vagy Bohuslav z Švamberka, utóbbi halmozta is a kormányzati posztokat, ami arra enged következtetni, hogy mind az uralkodónál, mind az egyes régiókban is nagy népszerűségnek örvendett. Magyar származású katonák is töltöttek be kormányzói tiszteket, Kalous az általa feltárt háborús levelezésekből Csupor Miklóst és Magyar Balázst emelte ki. A hadiesemények Sziléziába történő áthelyeződésével a katonai igazgatás lassan elvesztette a szerepét, a rendi gyűlés átvette a hivatalnokok feladatait. 1477-ben pedig Mátyás kiváltságlevélben engedélyezte a morva rendeknek, hogy önálló külpolitikát folytathassanak. Természetesen ezt nem ingyen tette, hasonlóan más középkori uralkodóhoz rendszeres évi járadékért cserében írta alá ezt a privilégiumot.

Szilézia korábbi igazgatási rendszere miatt más kormányzást követelt. A csaknem külön fejedelemségekre tagolt tartomány katolikus voltának ellenére fenntartásokkal fogadta Mátyást, aki egységes igazgatást kívánt kialakítani. Az egyesítésre irányuló első igazgatási reformja a Szilézia fő-kormányzója tisztség felállítása volt, melyet először 1473-ban a harcokban vitézségükkel tekintélyt kivívott katonákkal akart betölteni, mint Frantisek z Háje-vel, majd később egy sziléziai fejedelmet, Friedrich I. Lenický-t igyekezett elfogadtatni a gyűléseken, ám a rendek egyiküket sem szavazták meg. 1474-ben azonban Mátyás tárgyalói pozíciója a cseh–lengyel seregek fölött aratott győzelemmel oly mértékben változott, hogy az év végére összehívott vratislavi területi gyűlésen Szapolyai István szepesi grófot sikerült megválasztatni főkormányzónak. A hadiszerencse és a diplomáciai viszonyok folyamatos változása sokszor adott módot a sziléziai rendek ellenállására, de Kalous kutatásai alapján elmondható, hogy Mátyás uralkodásának végére sajátos területi és politikai egység jellemezte Sziléziát. A fejedelmek függetlenségre való törekvése mellett folyamatos ellentéteket szült Mátyás seregének Sziléziában történő állomásoztatása, ami a terület gazdaságát hosszú éveken át megterhelte annak ellenére, hogy a cseh korona egyik leg-gazdagabb területének számított.

Külön alfejezetet szentel az író az Ulászló és Mátyás közötti béketárgyalásoknak. Joggal, hiszen mindkét megválasztott uralkodónak a békeszerződés szövegétől függött a cseh királyi legitimációja. Fontos volt ugyanis Mátyásnak az, hogy örökös királyi címet szerezzen magának, amivel elérheti, hogy utóda is öröklje az általa megszerzett tartományok fölötti uralmat. A béketárgyalásra Olmützben került sor 1479 nyarán, amelyről a kortárs történetírók, mint Peter Eschenloer vagy Bonfini, hosszas leírást hagytak meg. Kalous a történetírók munkájából az ide vonatkozó részleteket csaknem két oldalon át idézi, ezek alapján egyértelműen vitathatatlan-ná válik, hogy a kortársak döntően hangsúlyozni kívánták a béketárgyalás cseh és nemzetközi diplomáciai jelentőségét. A békeszerződés eredményeképpen mindkét uralkodó megkapta az örökös cseh királyi címet, az-zal a kitételrel, hogy a trónt csak Ulászló örökítheti. A békeszerződésnek köszönhetően a további 11 évben a cseh területek fölött megosztva uralkodtak. A békeszerződés betartásának, utóéletének is szentelt a szerző egy külön alfejezetet, melyben felhívja a figyelmet a szerződés megszegésére mind Mátyás, mind Ulászló részéről. A probléma gyökere természetesen a Mátyás által bírt morva és sziléziai területek örökítése körül keresendő. Mátyás törvénytelen gyermekének, Corvin Jánosnak az öröklését nem sikerült biztosítani a békeszerződésben, ennek ellenére az uralma alatt álló

cseh tartományokban külön-külön igyekezett még életében biztosítani fia hatalmát. Kalous kiemelve Mátyás utódlási problémáját, Corvin János további sorsának az ötödik fejezetben külön alfejezetet biztosít, itt a cseh tartományok örökítését helyezi középpontba. Ulászló szerződéskezései nem saját életében jártak következményekkel, hiszen magyar királlyá történt megválasztása után az összes cseh tartomány fölött megszerezte az uralkodói jogot, és így nem került tisztázásra a hűbérjog. Kalous ebben a fejezetben Mátyást nem békességet és egyetértést hozó királyként ábrázolja, de rámutat, hogy mégsem a nemzet ellenségeként kell emlegetni, hiszen esetében választott uralkodóról beszélhetünk, és nem elnyomó külső monarcháról.

Az ötödik fejezetben a szerző Mátyás közép-európai politikájával foglalkozik, az egyes témáknak külön alfejezeteket szentelve, mint például a Német-római Birodalommal, vagy az Oszmán Birodalommal folytatott diplomáciai kapcsolatoknak. Elemzése során az egyik legbefolyásosabb közép európai uralkodóként beszél Mátyásról. A megállapítás helyes, hiszen Mátyás magyar és cseh király, uralkodásának végén osztrák herceg és Közép-Európa legerősebb keresztény haderejének parancsnoka volt. Az itáliai politikáról szóló részben a szerző rámutat, hogy a pápa és az észak itáliai városok támogatására több síkon is szüksége volt Mátyásnak, mind diplomáciai, mind katonai tekintetben az oszmánok és a husziták ellen.

Zárásként a trónutódlás problémájáról és Mátyás udvarának kultúrájáról szól a szerző, bár észlelhető, hogy a koncepciónak megfelelően nem ezek a témák kaptak nagyobb hangsúlyt. Magyar szempontból sokkal fontosabb ugyanis az utódlás problémája, ám Corvin János cseh királynak történő elfogadásának még annál is kevesebb esély adódott, mint hogy a magyar rendek elfogadják uralkodójuknak. Kalous természetesen szentelt egy-egy fejezetet a Mátyás-kori humanizmusnak, és a corvináknak, de ez nem túl számottevő.

A csaknem negyven oldalra rúgó bibliográfia az olvasók számára remek kiindulópontot jelent ahhoz, hogy széleskörű szakirodalomról szerezhesen tudomást, mondhatjuk ezt mind a terjedelem, mind a különböző nyelvű munkák terén. Fontos kiemelnünk, hogy Kalous nemcsak cseh, német, angol, francia szakirodalmat használt, hanem természetesen magyar nyelven megjelent műveket is. Bár egyértelmű, hogy egy elsősorban magyar király életéről nem lehet a magyar szakirodalom nélkül írni, mégis kiemelendő, hogy magyar nyelvtudása révén Antonín Kalous otthonosan mozog a magyar szakirodalomban, és azokat nem fordításban olvasta.

Nagy problémája ugyanis a közép-európai nemzetek történetírásának, hogy a nemzeti nyelveket leszámítva elvétve jelennek meg angol, német vagy francia nyelvű írások, fordítások. Pedig a régió történetével foglalkozó középkorászoknak szükséges ismerniük a környező országok nyelvét ahhoz, hogy a történelmüket vizsgálni tudják, hiszen szoros kapcsolatot tartottak fenn egymással. A szerzővel már korábban említett interjún hangzott el a kötetben is markánsan jelenlévő nézet, miszerint: *„Amióta elkezdtünk valamennyien elsősorban csehül, illetve elsősorban magyarul írni, a kommunikáció egyre nehezebbé vált. (...) A nyelvi akadály manapság már lassan eltűnőben van, de a sztereotípiák, melyeket a nacionalista historiográfikák és egymás nyelvének nem ismerete alakított ki, még mindig nagymértékben meghatározzák a történelmi kutatást és a népszerűsítő történelmi irodalmat.”*³

Közép-Európa középkori történelme egy egészként kezelendő. Különösen igaz ez a középkori magyar történelemre. Igaz, a középkorban a Kárpát-medencében egy állam, a Magyar Királyság létezett, és ez az állam mindig is soknemzetiségű volt, mégis nehéz a modern történetírásban nemzeti középkor-történetet írni. A régi nézetek levetkőzésének útján az első lépések között szerepel egymás munkáinak, majd később egymás nyelvének megismerése is. Antonín Kalous eddigi munkássága remek példa lehet erre, a fentebb ismertetett mű pedig többek közt ezt hivatott hirdetni.

Antonín Kalous: Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král. – [Hunyadi Mátyás (1443–1490). Magyar és cseh király.] Ceské Budejovice, Bohumír Němec, Veduta, 2009. 512 o.

Novák Ádám

3 Interjú: 146.